

בענין ליל חגם הנקרא „ניטל“

י'אחר עד יום ב' תהי ליה איבה. ובוה"ז לא שכיח דאזיל ומודה. וגם עיקר כונתם אינה לע"ז, כ"א למסמנא מילתא, אתו"ד. ומובא ברמ"א (בשו"ע יו"ד סו"ס קמ"ח) שזה"ל וכן אם שולח דורון לעכו"ם בזה"ז ביום (ח' שאחר „גיטל“ שקורין גיי-יאהר) שיש להם סימן אם יגיע להם דורון בחג ההוא וכו' עכ"ל. והמוסגר אינו בשו"ע דפוס ווילנא, אבל ישנו בדפוס ראשון, ובעוד כמה דפוסים מאוחרים. — מבואר מהתה"ד שחג ה„ניטל“ שלהם נמשך שמונה ימים, מיום כ"ה בדצמבר (שהוא תמיד מלא ל"א ימים) עד א' בינואר (ועד בכלל). והוא המובא בגמ' (ע"ז ח' ע"א) ואלו אידיהן קלנדא ח' ימים **אחר** התקופה, פירש"י היא תקופת טבת והיו עושין ח' ימים רצופין איד. וכ' התפא"י קלנדא הוא מלשון קלענדער, שכן נקרא בלועזית לוח השנה, ע"ש ראש שנת החמה, שממנו מתחילים למנות א' לינואר. וא"כ תקופת טבת היא בכ"ה בדצמבר וח' ימים אחרי זה קלנדא תחילת שנתם (בל"א גיי-יאהר).

ובספר דרכי חיים ושלוש (מנהגי המנחת אלעזר ז"ל) (סי' תתכ"ה) כתב שלא למד בליל ניטל, ולא לקח פתקאות מחסידיו, עד חצות לילה. וזיווג אסר כל הלילה, כ"א בל"ט אין להחמיר אחר חצות. אבל הקפיד רק בחגם של היוונים (פראווא-סלאווען) [ו' בינואר], אבל בחגם של הנוצרים — הקטולים [כ"ה בדצמבר] לא השגיח כלל, ולמד כשבשאר לילות. — [ושינוי התאריכים יבואר להלן אי"ה]. — ושם בהגה"ה מביא מס' רגל ישרה להבני יששכר ז"ל שבלי ליל התקופה נהרג, והי' קליפת עורב, ושורשו מקלי' כלב, ושמענו ממגידי אמת שכמה פעמים שלמדו בליל זה

מנהג בני אשכנז חסידים ופרושים לא ללמוד תורה בליל חגם עד חצות לילה. והרבה ת"ח מצטערים בזה מאד ליבטל מלימודם. ולישון מיד בתחילת הלילה, ולקום בחצות לילה ללמוד, קשה להם מצד ההרגל [שאינם יכולים להרדם בתחילת הלילה, בפרט כשחל במוצש"ק כשנחו ביום ש"ק, וכמעט שא"א להמנע מלגנוח בש"ק]. נמצא שאין להם מה לעשות, כי אם לבטל זמנם היקר, וגרע מט"ב שגם בו אינם מבטלים רגע, אלא לומדים בדברים המותרים בט"ב. ויש שיעורי תורה של רבים שא"א להפוך לפנות בוקר, וקשה לבטל ת"ת דרבים. וגם ישנם כמה ימי חגם, וכמה מנהגים בזה למנוע מלימוד, ובשיעורי רבים יש הנוהג לפי מקומו ביום אחר מחבירו, ונמצא זה מבטל שיעורו ביום שרגיל בו, וחבירו ביום אחר. ורבים השואלים בכל שנה איך לנהוג.

א) הנה מנהג זה לא נמצא בש"ס בבלי וירושלמי ולא בראשונים ולא בכתבי האר"י ז"ל, ואחינו הספרדים בני ארצות המזרח ובני א"י אינם יודעים ממנהג זה כלל. וא"כ עכ"ת מקורו מארצות אירופה מאבותינו שגרו בין הנוצרים, וכמעט שלא נזכר בספרים מפני הסכנה מפחד העריצים בימים ההם.

ותחילה עלינו לדעת מה שם „ניטל“ של לילה זו. וכבר מצאנוהו בתרומת הדשן (סי' קצ"ה) שכו' בכמה עיירות נוהגים היהודים לשלוח דורונות לגלחים ולשלטונים ביום שמיני ל„ניטל“ כשמתחדשים להם השנה. ויוהר שלא ישלח באותו יום ממש, אלא ביום שלפניו, שאז ג"כ מתקבל להם. דמסמנא להו מילתא לקבל דורון בתחילת שנתם. ואם אירע שחל ביום א', יוכל לשלוח בו ביום, שאם

ובידי העתק ממעשה שהיה בימי הילני המלכה ותלמיד ר"י בן פרחיה. ואולי כונתו למגילת ניתל הנ"ל) שבערב פסח סקלוהו ותלוהו. — וא"כ עכ"ח צ"ל שביליל התקופה לא נהרג, ואז רק חגם כי אומרים שאז נולד. והיינו שהתקופה היתה בשנות קדם בכ"ה בדצמבר, ואז חגם ח' ימים (כבע"ז ח' ע"א) כנ"ל. אלא שבשנת ה"א שמ"ב (1582 למספרם) החליטו אומות העולם להזיז הלוח שלהם, של שנת החמה, ולדלג עשרה ימים, דהיינו שבמקום ה' באוקטובר אמרו שיהיה ט"ו באוקטובר (כמובא בספרים צמח דוד ועתים לבינה עמ' תי"ב), ונספו לזה עוד ג' ימים [לפי חשבון התכונה ועיבור שנת החמה] ובס"ה י"ג ימים. וא"כ כ"ה בדצמבר הוא לפ"ז מאז נקרא ו' בינואר, דהיינו שתאריך התקופה שהיתה תמיד בכ"ה בדצמבר נקרא עתה ו' בינואר [כדוגמת שעון קיץ, שמזיזים רק השעון, ואומרים שהזריחה לא תקרא שעה חמש, אלא שעה שש]. — ולכן מצינו בספרים הקדומים שלפני שנת ה"א שמ"ב, שכתבו שהתקופה בכ"ה בדצמבר, ה"ה התרומת הדשן (שחי בשנת ה"א ר"ג) והרמ"א (שנפטר בשנת ה"א של"ב) הנ"ל. וכן הביא הב"י (או"ח סי' קי"ז) בשם האבודרהם שיום ס' אחר תקופת תשרי הוא בכ"ב בנובמבר לומר ותן טל ומטר. אבל הספרים המאוחרים לתאריך הנ"ל, כגון הקצור שולחן ערוך (יט, ה) כ' שהוא ביום ד' או ה' בדצמבר (וכן הוא בב"י הנ"ל בהגהה בסוגריים). וכן מבואר הפרש תאריכים זה בס' ארחות חיים (ספינקא) לאו"ח (קיז, ב). כל זה לגבי תאריך התקופה. אבל לגבי יום חגם נחלקו הנוצרים ביניהם. כי רובם שהם קטולים, קיבלו את שינוי הלוח גם לגבי חגם. וכמו שבשנות קדם חגגו בכ"ה בדצמבר, כשהיתה אז התקופה. כן חוגגים עתה בכ"ה בדצמבר, לפי הלוח החדש, הגם שכבר אינו ביום התקופה [כי התקופה היא מעתה ו' בינואר כנ"ל]. וכן חוגגים בכל אמריקה וברוב העולם. — אבל הנוצרים היונים האורטודוקסים

של נטילתו ועקירתו מן העולם, ובא כלב לבתייהם, ומנהג ישראל תורה היא עיי"ש. [ושמעתי שכתוב ספר ישן גור אריה (שנדפס פעם אחת בשנות ה'ש' סביב השו"ע עם הרמ"א) בס' ר"מ שיש למנוע מעונה בליל התקופה].

וכפי הנראה מזה נקראת הלילה „ניתל" על שם שהנוצרי הנתלה נולד בכ"ה בדצמבר. או „גיטל" על שם שניטל מן העולם.

וטעם הדבר ג"כ מתבאר מדבריו, דביליל חגם שולטת קליפה עזה, ואינו עת רצון לדברים שבקדושה. והגם שלכאורה אדרבא היינו צריכים להרבות בתורה זה לעומת זה, מ"מ יש סכנה בדבר, עפימש"כ הבאר היטב (תקעא, א) ודע שכל המעשים שאדם עושה, ותורה שלומד בעודו רשע, בעוה"ר מוסיף כח בקליפות, עד שחוזר בתשובה מוציא מהקליפה עכ"ל. [עוד כ' הבאה"ט (תקפ, ט) שראוי לכל בר ישראל לבכות על שריפת התורה שמכח זה נמסרה התורה לקליפות]. וא"כ מי יאמר זכותי לבי, ובימים רגילים אנו מקוים שהשי"ת יקבל הרהורי תשובתנו, ויעלו התורה והמצות שלנו לרצון לפניו, אבל בלילה זו שכח הקל"י מתגבר מאד לחטוף הכל מהקדושה, יש להזהר ביותר שלא יוסיף כח לקל"י ח"ו. — ובפרט שכידוע מס' חסד לאברהם (למהר"א אזולאי) ומס' סור מרע ועשה טוב (לרבינו העטרת צבי) בכל לילה עד חצות אין לנשמה כ"כ טהרה כמו אחר חצות. ועי' בס' קומי רוני (סי' ב') שהאריך בזה. וא"כ כש"כ בליל השליטה החזקה של הקל"י שיש להשמר ביותר, שלא לקלקל במקום לתקן.

ב) אך מש"כ שביליל התקופה נהרג, צ"ע ממה שכתוב אצלנו בחסרונות הש"ס (לסנהדרין מ"ג ע"א) בערב פסח תליוהו לישו הנוצרי וכי' על שכישה והסית והדיח את ישראל עיי"ש. וכן כתוב ב„מגילת ניתל" (הנמצאת בכת"י ומיוחסת לאחד מתלמידי החת"ס שהעתיקה מכתבי רבי. וראה בסדר הדורות מע' תנאים ר' יהושע בן פרחיה, שכתב

וראה ביערות דבש (דרוש ב') שכי' שד' תקופות השנה, שנים מכוונים לטובה, ט' וי' תשרי וט' ניסן, ושניה לרעה רח"ל, ט' וי' טבת וט' וי' תמוז עיי"ש. הרי שעצם יום תקופת טבת יומא דדינא הוא. — ומקור הדברים מהזוהר הק' (ח"א דף יב. וח"ג קעד.) תלת ירחין דדינא קשיא שריא בעלמא, תמוז אב וטבת. ועוד (בח"ג רנט.) טבת הא כדין ימי הרעה הו', ואתערת ההיא רעה ואתתקפת (שלטון הס"מ). וראה זה פלא (ביומא ל"ה ע"ב) שעובדא דהלל שלא הניחו שומר בהמ"ד להכנס, ועלה לארובה, אמרו אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה, וירד עליו שלג ברום ג' אמות, פרקוהו ואמרו ראוי זה לחלל עליו השבת. ואם נאמר שהיה ממש ביום תקופת טבת [דאלי"כ הול"ל וטבת היה], הסתכן הלל ע"י שליטת הקלי, וירד עליו „שלג“. שכתב בס' קהלת יעקב (מע' שלג) שגם החיצונים נקראים שלג כמ"ש בזוהר (ויחי רלח:) לא תירא לביתה משלג עכ"ל. [וכי"ה בחגיגה י"ב ע"ב שברקיע הנקרא מכון אוצרות שלג וברד וטללים רעים וסופה וסערה וכי' הרי ששלג ממדת הדין היא]. — והלל הי' כבר אחרי האיש שהי' תלמיד ר' יהושע בן פרחיה (כבחסרונות הש"ס סנהדרין ק"ז ע"ב) שר"י בן פרחיה דחפו ליש"ו בשתי ידים. והלל היה תלמיד שמעי' ואבטליון, שקיבלו משמעון בן שטח, שקיבל מיהושע בן פרחיה (אבות פ"א).

[האמנם שיש מבוכה בזה, מתי היה אותו האיש. כי לפי ספירת הנוצרים, שמתחילה לפי דבריהם משנת לידתו, נולד בשנת ג"א תש"ס (ס"ח שנת לפני חורבן בית שני שהיה בשנת תתכ"ח). וא"כ לא יתכן להיות תלמיד ר' יהושע בן פרחיה. שהרי הלל התחיל לנהוג נשיאותו ק' שנה לפני החורבן (כשבת ט"ו ע"א), ור"י בן פרחיה קדם לו ג' דורות. וחזי' ממה שמבואר אצלנו שהי' תלמיד ר"י בן פרחיה. מבואר גם ב„מגילת ניתל“ (ובסדר הדורות תחילת אות ב' הנ"ל) שהיה בזמן

(פראואסלאוון) לא שינו את חגם מהתקופה, ולמרות שתאריך הלוח השתנה, אבל את חגם לא שינו, והשאירוהו ביום התקופה שהיא עתה ו' בינאר, שאז ניתל, וח' ימים חוגגים (כי אומרים שאם יחוגו בכ"ה בדצמבר החדש, ה"ז באמת י"ג ימים לפני התקופה והיה צריך להקרות י"ב בדצמבר הישן]. — ולגבי חגם קלנדא, שהוא ראש שנתם, יתכן והוא אליבא דכולם בא' בינאר. כי בתחילת שנתם חוגגים. ונפק"מ לדינו של התה"ד הנ"ל, לשלוח להם דורונות.

ובזה יובנו דברי ספר דרכי חיים ושלום הנ"ל שחשש רק לו' בינאר. וכן נהגו כל החסידים בפולין ורוסיא. ^{דנהגו במנהג} דנהגו שכן צריך להיות שחגם הוא ביום התקופה. חוץ מזה בארצות הסלביות (רוסיה פולין וכו') נהגו הגוים כהיונים הפראואסלבים, לחוג ביום ו' בינאר. — ולפ"ז שעיקר הקפידא בלילה של היום שבו חלה תקופת טבת, שמעתי בשם רבנן קשישא, שאם התקופה חלה בלילה פשיטא שאותו לילה ניטל. ואם חלה ביום, אז תלוי, שאם חל לפני הצהרים נוהגים ניטל בלילה שלפניו. ואם חלה אחר הצהרים אז ניטל בלילה שלאחריו. אבל מנהג העולם לנהוג לעולם בלילה שלפני התקופה. ויבואר להלן אי"ה. — ולגבי שינוי המקומות מתי לנהוג, תלוי בטעם מניעת הלימוד או, וכדלהלן.

ג) ויש להסביר הענין, שבעצם ליל תקופת טבת יש שליטת קלי' חזקה, ולכן אז הצליח מעשה וכו' ונולד האיש. [ובמגילת ניתל מתאר אופן עיבור אמן, שהיה בליל חורף קר וגשם שוטף וסערה גדולה. וכנראה ס"ל שבלייל התקופה נתעברה] — דהנה בספר קהלת יעקב (מע' טבת) כ' יש בחינת קלי' הנקראת טבת וכו' דדינן מתערין מינה, ובה נדבקין תתקמ"ד מיני חיצונים הנקרא כלבים וכו' ויש בזה סודות נפלאים וסכנה הוא לגלותם, כאשר כתב בזה בעל הקרנים ופירשו מהר"ש [מאוסטרופולי הי"ד] שם בדין עכ"ל. —

רבו שמניעת הלימוד הוא מפני שאסור לשמוח ביום אידם, ופקודי ד' ישרים משמתי לב, ולכן סוגרים גם שערי טבילה כמו בט"ב. והחת"ס מקשה ע"ז כמה קושיות, ובתוכן דא"כ ה"ל להתיר פ' ואלו מגלחין וכדומה דברים המותרים בימי אבל. אלא כתב שאפשר שנהגו קדמונינו כן שלא ליתן מקום לבעל דין לקטרג באותה לילה שהעמים נועדים לבית טפלתם מחצות ואילך, ועם ד' ישנים על מטותיהם, שאפי' ת"ח רובם געורים עד חצות וישנים אח"כ. ולא רצו לגזור שכל ישראל יקומו ג"כ בחצות, כאילו אנו נגזרים אחריהם, ע"כ בהשכל מנעו הלימוד קודם חצות לגמרי, וממילא כל הת"ח, ובע"ב קובעי עתים לתורה, יקומו בחצות לשלם חובתם דבר יום ביומו, ונעסוק בעבודת ד', אלו מול אלו, וחמת המלך שככה, וטעם זה הגון בעיני, ומתוך הדברים אתה למד שיש לגעור בהקובעים מושב לצים שמחים לאיד, עכ"ד וקילורין הם לעינים.

[וביערות דבש הירוש' א' בברכת השנים] כתב כזאת לגבי ענין אחר, שבשחר ה' מתמלא רחמים על ישראל, בראותו העכו"ם פונים לע"ז שלהם, וישראל עובדים ה' בכל לבב].

הרי שאדברא המנהג הקדום הוא להרבות אז בתורה אחרי חצות, לסתום פיות משטינגו ומקטרגנו. ואחרי חצות בעידן רעוא, כשנשמותינו זכות וטהורות, אין לחוש שתורתנו תחטף ח"ו לקל' אלא תתקבל לרצון לפני הקב"ה בעת שהוא בא להשתעשע עם הצדיקים בג"ע.

(ה) ומצאתי בשו"ת דברי ישראל (ח"ב סי' כ"א) להג"ר ישראל וועלץ ז"ל שמביא מס' ערוגות הבשם (סו"פ שמות) ששמע בשם הגה"ק בעל דברי יחזקאל ז"ל שמקובל אצלו מאב"ד דעה"ק צפת דפסוק, "עת לעשות לה' הפרו תורתך" הוא בגימטריא מכון כמו, "וז שעה שתקופת טבת נופלת בו" ע"כ. ובשם הגה"ק מהר"ש מבעלז ז"ל מביא, שאמר עפ"י ד' מרן הבעש"ט ז"ל לפרש (ברכות ל"א ע"א) אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה

הילני המלכה שהיתה אלמנת ינאי המלך, וגפטרה ג"א תרצ"ו (סה"ד אלף הרביעי), זאת אומרת קל"א שנה לפני החורבן. — ותירוצ' לזה מצאנו בסדר הדורות בב' אופנים, או שלידת אותו האיש לא היתה בשנת ג"א תש"ס, כמו שהם מונים, אלא כפי דעה אחת נולד ג"א תרע"א, בזמן ינאי המלך. או כמש"כ בסה"ד (ג"א תק"ס) שתרי ישו הנוצרי היו, והראשון היה תלמיד ר"י בן פרחיה, ובזמן ינאי המלך והילני המלכה. ואחריו קם שני בזמן תלמידי בית שמאי ובית הלל, ובו מאמינים הנוצרים וסופרים ללידתו].

עכ"פ עובדא דהלל (דיומא ל"ה ע"ב) הבאנו רק לרמוז בעלמא, ואפי' אם כנים הדברים שהיתה ממש בליל תקופת טבת, אין זמן הדין נגדם ע"י לידתו, אדרבא לידתו אז היתה מפני שהוא זמן דדינין מתערין. וא"כ עובדא דהלל יכול להיות שהיתה אפילו לפני לידתו, ובכל זאת כעצם ליל תקופת טבת, יומא קא גרים לשליטת הקל', והיא שסיכנה את הלל בשעתו, והיא שגרמה לעיבורו או ללידתו של אותו האיש לפני או אחרי כן. ובמגילת תענית (במאמר האחרון) כתוב בט' טבת בו לא כתבו רבותינו על מה [מתעניין]. והט"ז והמג"א (באו"ח סי' תק"פ) כתבו שבו מת עזרא הסופר. ובפ"י תוספות חדשים (למגילת תענית שם) כ' ששמע מגדול א' דאז נולד אותו האיש ודו"ק. — וצ"ל שכונתו שבשנה שנולד היתה ליל התקופה בט' טבת. וא"כ התענית הוא על הצרות שנגרמו על ידו, שהם האינקוויזיציות והצרות והגזירות מהם רח"ל, וזה בט' טבת תמיד. והתגברות הקל' בכל שנה תלוי בתקופה שבכל שנה, ולכן נמנעים או מתורה וכו'. (ד) אמנם בדרך אחרת הלך בזה מרן החת"ס (באגרות סופרים סי' ב') שתחילה הזכיר ברמז דברי רבו [ושמעתי השערה שהכונה להפלא"ה ז"ל שהיה מתלמידי המגיד ממזריטש ז"ל, ומתלמידי הבעש"ט ז"ל נובע מנהג זה של מניעת הלימוד] וכפי ששמע מדבריו סבר

בהשׁיט״ת, וגם הם יוכלו עי״ז להוסיף כח לבני עליה להתגבר ביתר עז. — אבל דברים אלה הם נגד המנהג שלא ללמוד. ועל כרחין לומר לפי״ד מהרשׁ״ם מבעלז ז״ל הנ״ל, דכיון שכח הסט״א גדול כ״כ בלילה הזה, עד שאי אפשר להאמין ולהרשות לשאר ת״ח ללמוד תורה, פן ח״ו לא ילמדו כראוי לשמה, ולא יתדבקו על ידה בהשׁיט״ת כדבעי, ואדרבא עוד יוסיפו כח ח״ו לקל״י. רק בני העליה הם לא יסיחו דעתם מדביקות השׁיט״ת רגע כמימריה ועי״ז יגבירו כח הקדושה.

(ו) והנה לולא דברי רבותינו הנ״ל, ולולא דמסתפינא, הייתי נותן גם טעם בפשוטן של דברים למניעת הלימוד בליל חגם. עפי״ד תרומת הדשן (סימן קצ״ה) הנ״ל, והרמ״א (יו״ד סו״ס קמ״ח) שכ׳ דאית בזה משום איבה אם נפרוש עצמינו מהם ביום חגם, ואנו שרויים ביניהם וצריכים לשאת ולתת עמהם כל השנה, ולכן אם נכנס לעיר ומצאם שמחים ביום חגם ישמח עמהם משום איבה דהוי [רק] כמחנני להם ומ״מ בעל נפש ירחיק וכו׳ עכ״ל. ולכן בלילה שבה שמחים הם לאידם, ונכנסים

והוסיפה יש כאן על דברי החת״ס, שלפנינו ^{הנבדלים} וישיבות וחדרי תשב״ר, בבחינת למה תתראו לנהוג כבכל השנה שלא לעשות חג להשתתף בשמחתם. והיתה גם סכנה מהמון עם שהשתכרו, והיו עלולים להתפרץ לתוך בתי מדרשות, ובפרט הפריצים האכזורים היו חוטפים יהודים למסיבות הוללותיהם ומתעללים בהם שם. והיו שהעלילו עלינו שידינו היתה בו, ואצל האומות הנאורות חששו שלא יתערבו ישראל בגוים ולא ילמדו ממעשיהם. ולכן קיימו בעצמם מאה״כ (ישעיה כו, כ) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וכיבו האור והלכו לישון. ואחרי חצות לילה כשכבר שכבו הם שכורים על ערסותם או קמנו ונתעורר לעבודת בוראנו ית״ש.

ומצאתי כתוב כן בספר מטעמים (ווארשא תר״ג) באות ב׳: טעם למנהג שנמנעים מללמוד

שמתוך כך זוכרהו, כלומר אל יפטר אדם מדביקות הבורא ית׳ שהוא חבירו (כשבת ל״א ע״א לחברך לא תעבד, פירשׁ״י ריעף וריע אביך) אלא מתוך דבר הלכה, שרק כשלומד פטור מדביקות, דמתוך כך שפטור ממחשבה אחרת בלימודו, זוכרהו למה שלמד, משא״כ אם הי׳ חושב גם בלימודו בדביקות לא הי׳ יכול לרכו כ״כ מחשבותיו ללמוד. וא״כ כשאדם לומד דבר הלכה א״א לו שיהי׳ בדביקות הבורא ית״ש, והלילה הזה צריך התגברות יתירה להחליש כח הסט״א, שלא תתגבר ח״ו על הקדושה, ולכן צריך דביקות גדול בהבורא ית״ש, ולכן נהגו ישראל לבטל אז לימודם, כדי שיכוונו דעתם רק לדביקות הבורא ית״ש לבטל עי״ז כח הסט״א, אתו״ד בקיצור. ומסיים ששמע מרבנים גדולים תלמידי מהר״ם שייק״ז ז״ל [שהיה מפורסם בעוצם התמדתו] שלא למד עם התלמידים בליל חגם, וכן הערוגת הבשם ז״ל כשחל בליל ש״ק לא למד מס׳ הווהר. [ובודאי נהגו כרבותיהם החת״ס והכת״ס ללמוד מחצות ואילך].

רק מחצות ואילך נתגבר בתורה לעומתם, אלא שגם בחצי הלילה הראשון עלינו להתדבק כ״כ בהבורא ית״ש, ולא להסיח דעת ממנו רגע כמימריה, עד שאפילו ללמוד א״א מרוב הדביקות. וכמובן שייכים דברים אלה לבני עליה, ומועטים המה. ומה יעשו צעירי הצאן, אשר הדביקות שלהם בתורה, היא דביקותם בהשׁיט״ת, כמו שהענקנו באריכות (בפתיחה לשו״ת משנת יוסף, במאמר תורה לשמה, אות ו׳) מהתניא (פרק כ״ג) ונפש החיים (שער ד׳ פ״ו) דכיון דאורייתא וקוב״ה חד, והוא ית׳ ורצונו אחד, א״כ כשלומד דבק בתורה שהיא רצונו ית׳, הרי הוא דבק ממש בו ית׳. — וא״כ יוצא לפי דבריו שבני העליה צריכים בלילה זו להתדבק בהשׁיט״ת ביתר שאת בכדי להכניע עי״ז כח הקל״י, ושאר ת״ח צריכים ללמוד ביותר, אשר זו ג״כ דביקות ממש

אז. ור' שמואל בר נחמני שאמר אחרי דברי ר' יוחנן הנ"ל, "מפני שהוא ג' ליצירה" פירש דברי ר' יוחנן. — ובחי' אוצר בלום לע"י הקשה עליו ממס' סופרים (יז, ה) שמפורש "מפני העכו"ם שלא יאמרו על כי אנו [העכו"ם] שמחים בראשון, הם (היהודים) מתעניין בו". וכן הק' החיד"א ז"ל בכסא רחמים (השלם) למס' סופרים שם, גם על היד דוד.

וראיתי במאירי (לתענית כ"ז ע"ב) שגרס מפני "הנוצרים" וכתב ונ"ל בפירושו מפני הבבלים, שהיו הם מתיראים מהם הרבה, והוא קורא אותם נצרים ע"ש נבוכדנצר, כמו שביארנו בפסוק נצרים באים מארץ מרהק, וידוע שצלם הגדול לעבודת השמש היה נעבד באותו זמן בבבל ואידו ביום א' עכ"ד. וג"כ צ"ע שהרי מדובר באנשי מעמד שבירושלים ובאנשי משמר שבכל א"י, ומה פחדו מהבבלים. ואולי בסוף ימי בית ראשון בתקופת צדקיהו היו כפופים לנבוכדנצר. או אפשר שהמאירי כתב כן כדי לחוציא מלבם של הנוצרים נגד התלמוד. — שו"ר במהרש"א שנתקשה בזה שהרי בזמן בהמ"ק היתה ידינו תקיפה עליהם. אלא צ"ל שהעמים נהגו כן עוד מקודם כהנוצרים [כהמאירי הנ"ל], דהא משמע שגם בבית ראשון לא התענו אנשי משמר, והנוצרים לא היו עד בית שני. וגם כשידינו תקיפה לא התענו, כיון שנתבטלו אז ממלאכה, וחששו שלא יאמרו ישראל שאנשי משמר חוגגים יום א' כמו העכו"ם עכ"ד.

עכ"פ חזינו שמפני אימת המלכויות, או לפ"ד מהרש"א מפני החשד, נמנעו מעבודת ה' בתענית וקביעת מעמדות ותפילות. וה"ב שמה זו היתה הסיבה ע"ד פשוט על מניעת תורה ועשיית תחנות בליל הגם. — אבל כמובן דברי רבותינו הקדושים ז"ל שרירין וקיימים, שחוץ מהפשטות יש בדבר בודאי ענינים פנימיים נסתרים, וכמו שהבאנו המקצת שגילו לנו.

(ז) והנפקא מינה בין הטעמים דלעיל הוא :

בליל שחל תקופת טבת, לפי שבימים הראשונים היו צוררי ישראל אורבים עליהם ומכים אותם בלילה ההיא, אנה שמצאו אותם בחוץ או ברחוב, מכות אחוריות, ולפעמים עד שמתו תחת ידם. שההמון חשבו זאת למצוה. ולכן גזרו גדולי הדור על המלמדים ועל התלמידים ועל בני הישיבות שיכבדו וישבו בבתיהם בלילה הזה, ולא ישוטטו בחוצות (לקוטי הפרדס) עכ"ל.

[ואכן גם לטעם הנ"ל דמניעת הלימוד הוא משום שליטת הקלי', רצוי לישב אז בביתו, וכדאיתא בווה"ק (פ' וירא קז:) בשעתא דדינא שרי בעלמא לא ליבעי לאשתכחא בשוקא, דכיון דשריא דינא לא אשגח בין זכאה וחייבא, ולא בעי לאשתכחא תמן, וכתביב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר עכ"ל בקיצור].

וספר לי ת"ח מובהק מפע"ק ירושלם ת"ו, שבבחרותו גמר פעם לימודו בלילה עם חבריו, ולא ידעו שהלילה ניטל. ובדרך לביתם משכונת מחנה יהודה למאה שערים, פגעו בהם חיילים אנגליים (בזמן המנדט), ורצו אחריהם וזרקו למולם אבנים גדולות, ובפחד גדול נצולו מהם. והרי זה כעין דאמרינן (תענית כ"ז ע"ב) שביום ראשון לא התענו אנשי מעמד, א"ר יוחנן מפני הנוצרים, פירש"י שעושים אותו יו"ט שלהם עכ"ל. כלומר שאם חכמינו ופרושינו יצומו בחגם, תהיה להם איבה. וכ"ה בפ' רש"י לעין יעקב: וכי חזו דמתעניין ביום חגם אתו לידי סכנה עכ"ל. — וקצת נתייחס שאנשי מעמד, שהיו בזמן בית המקדש, כבר אז לא צמו, מפני הנוצרים. והרי לפי מה שנתבאר לעיל נולד סמוך לפני החורבן. ואפי' אם אח"כ נתרבו מאמיניו מאד, אבל ה' זה רק בסוף ימי הבית השני. וכי על זה תהיה כונת חז"ל שאנשי מעמד לא התענו ביום א' (לפ"ד ר' יוחנן).

ובחי', "חדושינו" לעין יעקב כתב בזה הברקה, דמפני הנוצרים, ר"ל מפני היצורים הנוצרים ביום עש"ק וביום א' הוא ג' ליצירה ותלושים

ויעקב אבינו מרוב קדושתו דיבר כן לצורך השעה. כן אין ללמוד ממעשי צדיקים מה שלבנ"א פשוט לא נכון לעשות כן (ראה בארוכה בהוספות מהרצ"א לסור מרע ועשה טוב).

עוד נפ"מ בין הטעמים דלעיל יהיה, מתי ליל ניטל. דלהחת"ס תלוי בחג העמים שבמקומו. ואם למשל באמריקה יקומו הכומרים בחצות ליל כ"ה בדצמבר לתיפלתם, וישראל ישנים על מטותיהם, יהיה ח"ו קטרוג. וא"כ עלינו לקום אז בחצות לילה לעומתם. אבל בארצות הסלבויות שכומריהם קמים בחצות ליל ו' בינואר, עלינו לקום אז והכל תלוי לפי מנהג העמים שבמקומו. וכן הוא גם לפמ"ש בספר מטעמים הנ"ל. — ואולי גם להבני יששכר והמנחת אלעזר עיקר שליטת הקל"י היא כשנכנסים הם לתיפלתם, בכל מדינה לפי מנהגי העמים שבה. — אבל י"ל דלהבני יששכר והמנחת"א תלוי בכל מקום בליל התקופה, וכמו שנתבאר שאז תמיד יש שליטת קל"י, עוד לפני מעשה אותו האיש. וא"כ לא רק בארצות הסלבויות אלא גם באמריקה ושאר ארצות, הגם שחוגגים בכ"ה בדצמבר, מ"מ ליל ניטל הוא בליל ו' בינואר, שהיא ליל התקופה. — ואפשר יש מקום לחוש בשניהם. בכ"ה בדצמבר מפני חג העמים ששם, וכו' בינואר מפני התקופה. — וי"ל בארץ ישראל איך לנהוג, כי גם כאן יש ב' מיני כומרי העמים.

וכתב אלי בתשובה הגאון הגדול רבי אברהם דוד הורוויץ שליט"א גאב"ד שטרסבורג וכעת חבר הבד"צ דפעה"ק ירושלם ת"ו, מח"ס קנין תורה, שמבית אבותיו הגאון"צ הורגל שבליל כ"ה בדצמבר נמנעים מלימוד מתחילת הלילה עד חצות לילה. ובששה בינואר נמנעים מחצות יום ו' דינואר עד חצות הלילה ולא חשו באיזה שעה חלה התקופה, וסימן לדבר דשאלת טל ומטל בחו"ל בחמש לדצמבר, שהוא ט' לתקופת תשרי, ויום התקופה בכלל (או"ח קי"א), וכ' הבאה"ט ואין חילוק מתי חל התקופה אם בחצי היום או אח"כ, רק שיהא קצת קודם

— דלטעם החת"ס העיקר מחובת היום לקום בחצות לילה, ולא איכפת לו אם יעור כל הלילה וילמד גם לפני חצות. — ולהבני יששכר והמנחת אלעזר הקפידא דוקא שלא ללמוד לפני חצות לילה ואם ירצה להשלים חוקו בודאי טוב שיקום בחצות, אבל ה"ז רק מענין לימוד תורה, ולא מחובת היום. — ולהשר שלום מבעלז ו"ל עבודת בני עליה היא להיות דבוק בהשי"ת במדה מרובה לפני חצות לילה, שיהיה זה לעומת זה, וא"כ לא ישן אז ואולי מודה להחת"ס שגם לא ישן אחרי חצות, שאז ביותר צריך להתגבר לעומתם כשהם קמים לבתי תיפלתם.

ואליבא דכו"ע אסור לשחק לפני חצות לילה בקלפים או שאר מושב לצים, כלשון החת"ס הנ"ל. וכ"כ בדרשות כת"ס (ח"א דף ע"ה ע"ג) בהספדו על רבינו משולם איגרא ו"ל מה נאמר ומה נדבר, בשלנו הרעה הזאת, בשמוח ישראל לאיד וחגא של עמ"י ועושים החגא לחג, אוי נא איך יערב לב איש הישראלי לישב בסוד משחקים, בפרט בימים של צער דבימים ח' ט' י' טבת היה חושך בעולם וכו' עכ"ד. ובקדושת לוי (בדרושים לחנוכה שבסו"פ מקץ, בד"ה וידוע מאחז"ל) כתב שלא לילך בקול משחקים כלל ח"ו, והווי יודעים שבקארטן בכל קארט יש קליפה גדולה אשר לא ראוי להזכירה, ומטמאים עצמם בקליפות אשר אין ראוי להביא לתוך הפה עי"ש. — וביסוד ושורש העבודה (שער י"ב סופ"א) כ' שהירא לדבר ה' ירחיק בניו שלא יכירו כל צורת הקליפות הקארטן ואסור לשחק ב, דומינו" וכוונמה עי"ש. — ואם אסרו זאת בימי החנוכה הקדושים, כש"כ שאסור לעשות כזאת בלילה מתוח זה, אשר יש ח"ו כח לקל"י, ועי"ז ימשיכם עליו ביותר רח"ל. — ואם אולי יאמר מישהו שהיה צדיק שעשה כן, אין ללמוד ממעשיו, דשמא היו לו מחשבות גבוהות, כעין שעיר לעזאזל, לזרוק לקל"י חלקם וכדומה. וכמו שלא ילמד מישהו מיעקב אבינו הקדוש, לומר לחותנו הבה את אשתי ואבואה אליה, שקל שבקלים אינו מדבר כן,

שארץ ישראל חרבה ושוממה וכו', עכ"ז החיצונים אינם שולטים בא"י, רק מה שהחריבו, ואח"כ נתגרשו, ועמדה א"י בחורבן ואין זר בתוכה עכ"ד (ותחילת דבריו שם מובאים בש"ת חת"ס חיו"ד סימן רל"ד). — [וצריך לחלק בין ד' הרמב"ן הג"ל, לבין הא דאמרין (בשבת קנו) שבפנקס ריב"ל כתוב שהימים גורמים לנולדים להשתנות בטבעם, וריב"ל בא"י היה, וכן ר' עקיבא היה בא"י וחזו לו כלדאי שבתו ביום חופתה וכו' (שם קנו): שאינו ענין לזה].

וזו שאמר הגר"ש הלר ז"ל שאין לחוש בא"י שאינו דומה לחו"ל ששם שליטת שרי העמים ויש התפשטות הקלי', וישראל העצור ועוזב בחשש סכנה. משא"כ בא"י נחלת ה', שהחיצונים נתגרשו מתוכה. — אכן הגם שיפה אמר כן בעירו צפת, שהיא מהיחידות שבעיירות הקדומות שאין בה שום בית תיפלה לגוצרים [ואולי זה היה טעמם של הצדיקים שבחרו בצפת, שמרן החת"ס כ"כ התרעם עליהם, בהספדו על רעש צפת (בתורת משה סו"פ אמור), על שעזבו את ירושלים מקום השראת השכינה בכותל המערבי עיי"ש, כי הם שבאו מחו"ל המלאה בתי עצ"ז, ומצאו בירושלים בעיר העתיקה ג"כ מלא בתי תיפלות מכל העדות, בחרו בצפת מטעם זה, כן י"ל אולי¹]. אבל בעה"ק ירושלם ת"ו שכל המקודש מחבירו חרב מחבירו (כבאגרת הרמב"ן), ובה בעזה"ר ריכוז גדול של כנסיות, שם אולי לא אמר שאין לחוש, וכן שמעתי מת"ח מובהק, שבעה"ק ירושלם ת"ו לא רק שיש בה כנסיות חשובות שלהם [שאומרים כאן נולד וכאן קבור], אלא שנוצרים מהעולם באים אליהם,

הלילה, וה"נ בתקופת טבת כן, עכ"ד. — והיינו שהיו גאונים וצדיקים, שלמרות גדולת תורתם ושקידתם, נמנעו מללמוד בשני הזמנים [ובדאי עסקו בצרכי צבור, או דברי מצוה אחרים, וח"ו לא הלכו בטל]. ועיקר הקפידא היתה בליל התקופה. אמנם גם בכ"ה בדצמבר חששו כיון שיש עמים החוגגים אז.

ח) ולגבי ארץ ישראל מפורסם מה שאמר הרה"ק ר' מרדכי מסלונים ז"ל, בשם הגה"ק ר' שמואל הלר ז"ל אב"ד דעה"ק צפת ת"ו, שבא"י אין לחוש לניטל כלל. — וסמך לדבריו מד' הרמב"ן (פ' אחרי ית, כה) כי ה' ברא הכל ונתן על כל עם מזלות בשמים ועליהם מלאכים שרים עליהם, כענין שר מלכות פרס ושר יון. אבל א"י נחלת ה' מיוחדת לשם, לא נתן עליה מהמלאכים קצין שוטר ומגדל, וז"ש והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ עיי"ש. ובוזה"ק (פ' יתרו דף עט:) כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, מאי טעמא משום דורעא קדישא לארעא קדישא סלקא, ושכינתא באתרה יתבה, והאי בהאי תליא, וכתב באור החמה בשם הרמ"ק ז"ל שישראל מתייחסים במציאות נשמתם אל ארה"ק, והגויים מתייחסים לחו"ל ארץ העמים הטמאה שתחת שר שלהם. אבל ישראל הדר בחו"ל, אינם בשכינה שבא"י, ולא בשר שבחו"ל, אלא עצור ועוזב עיי"ש (ועי' באריכות בויאל משה, במאמר ישוב א"י, לגבי זה"ז). — ובחסד לאברהם למהר"א אזולאי ז"ל (מעין ג') נהר כתב שיש כיסוי ופרוכת ומסך הבדל סביב לא"י, אשר שומרים גבולים הללו, שלא תתפשט הקליפה ומגרשים בכל דור דור מתוכה, אע"פ

עפ"א תלת פרסי קריב לקבריה עכ"ל. הרי שג' פרסאות (י"ב קילומטר) סביב לקבר הצדיק נרגשת קדושה באדמה. וצפת הרי סמוכה ונראית למירון, מכון שבתם של איתני העולם, רשב"י ור"א בנו, וב"ש וב"ה, ושאר תנאים קדושים שבין מירון לצפת. — כל זה להערה בעלמא כי עיין אריכות גדולה בד"ק מרן חת"ס בחיו"ד סי' רל"ג ורל"ד.

1 [ועוד סמך יש להביא להם ממש"כ בווהר הק' (שמות ז): שמשית צדיקנו עתיד להתגלות בב"א תחילה בארץ הגליל לפני הגאולה השלימה בב"א. ואולי לכן בחרו לשבת שם, בצפייתם בכל יום לביאתו. עוד אמרו בווה"ק (שמות ה.) א"ר חייא אי בני עלמא ידעין יקרא סגיא דיעקב בשעתא דא"ל קב"ה אנכי ארד עמך מצרימה הוּו מלחכי

ממקום שהחמירו בו, אם אין דעתם לחזור למקומם הישן, מ"מ יש להם לנהוג כמנהג מקומם הישן. ראה בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קצ"ב) מובא ביד אפרים (לשו"ע יו"ד לט, יח) שכי' שבבלגראד היה שם קהל ספרדים משנים קדמוניות, ונתישבו שם אשכנזים שלא היה דעתם לחזור, יש להם לתפוס מנהגם אפילו לקולא, אך עכשיו שקהל אשכנזים היו עם קדוש בפני עצמו ינהגו כמנהגם, והם כשני ב"ד בעיר א' שאין בהם משום לא תתגודדו עיי"ש.

ושמעתי נאמנה מתלמיד מובהק של מרן מהרי"ץ דושינסקי ז"ל גאב"ד דפעה"ק ירושלם ת"ו, שעפ"י רוב למד אפילו ברבים בליל ניטל, ורק כשהעירו לו שהלילה ניטל, והי' כבר מאוחר אמר, „כבר מאוחר, והלילה ניטל“, והשאיר הספר פתוח, וסיפר קצת סיפורי צדיקים.

(ט) אמנם ראינו לגדולי האדמו"רים שבאו מחו"ל לא"י שגם כאן נהגו בניטל כבחו"ל, וא"כ החוסים בצלם ינהגו כמותם. וכ' בשו"ת דברי ישראל הנ"ל שהאשכנזים נוהגים בכ"ה בדצמבר, והחסידים בליל התקופה. וא"כ כל א' ינהג כמנהגו, ובפרט שגם בא"י ישנם משני סוגי הנוצרים. ומי שרבו נוהג בשניהם, יש לו אילן גדול ליתלות בו.

ובדקתי בלוח והשנה שנת תשמ"ה תקופת טבת ביום א' י"ג טבת, ו' ינואר 6.1.85 (בשעה 10.30 בבוקר). א"כ ליל ניטל הוא אור לששי בינואר. אבל בשנה שעברה תשד"מ היתה תקופת טבת ביום ז' בינואר (בשעה 4.30 אחה"צ), וכן בשנת תשמ"ג בליל ז' לינואר (בשעה 10.30 בלילה), א"כ ניטל הוא אור לשביעי בינואר. [ושני תאריך התקופה תלוי בחשבון ימי שנת החמה, אם השנה פשוטה בת שס"ה ימים, ואז לחודש פברואר כ"ח ימים, או שהשנה מעוברת בת שס"ו ימים ואז לפברואר כ"ט ימים, ואכמ"ל בזה]. — ורובא דעלמא חסידים נוהגים תמיד באור לז' בינואר. אבל הרה"ק מהר"א מבעלז ז"ל אמר שאמנם

וצ"ע אפוא אם לחוש בירושלם. וכמש"כ היערות דבש (סוף דרוש א') שכאשר גבר החטא בעוה"ר, ונסתלקה השכינה וגבר סט"א, בעוה"ר ביותר סביב הקדושה יתהלכו רשעים וגברו כחות חיצונים עכ"ל. וי"ל דבכל זאת קדושת השכינה, קדושת עולמים, גדולה כ"כ שמגרשת כל הקלי'. ומונעת מהם כל שליטה, ואור השכינה דוחה הרבה מן החושך. ושפיר קאמר הרב ר"מ מסלונים ז"ל משמו בסתמא שאין לחוש, ולא חילק בין ירושלים לצפת. ובשאר עיירות א"י שאין בהן בתי תיפלות עדיף שלא לחוש.

וגם מטעם נוסף יש להקל בא"י, כי כאן בא"י חכמי הספרדים ותלמידי הגר"א שנמצאו בה לא חשו לניטל. ומתחילה לא קיבלו עליהם לנהוג מנהג זה. וא"כ גם החסידים שבאו אח"כ נגררים אחריהם ולא שייך לתת עליהם חומרי המקום שיצאו משם, דחומרא זו במקום תליא, וכאן בא"י ששלטו הישמעאלים לא הי' ענין של חגא הניטל כלל, והנוצרים היו מיעוט שנתבטלו ברוב הישמעאלים, ומה גם עתה שמתבטלים ברוב ישראל. — וגם אין זו חומרא, אלא מחשש סכנת הנפש או הגוף שמרו עצמם בארצות מסויימות. והיכא דליכא סכנתא א"צ שמירה.

וגם אמרינן (בחולין י"ח ע"ב) שהעולה מבבל לא"י כיון דכיפינן להו עבדינן כבני א"י, ואפי' תימא שגם מבבל לא"י חייב לנהוג כחומרי מנהג המקום שיצא משם, מ"מ אם אין דעתו לחזור, עביד כבני א"י. וכ"פ בשו"ע (יו"ד ריד, ב) דבאין דעתו לחזור ^{הנהגת הנוהג} ^{הנהגת המקום} כקולי מקום שבא לשם. וכ"ה בשו"ע (או"ח תקעז, א) שההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין רק אם דעתו לחזור צריך להתענות עמהם, וכ' המשג"ב דגם תעניות ידועות שעל צרות שהיו כגון כ' סיון בפולין על צרות שנת ת"ח, הותר לו, אם במקום שהלך לשם אין נוהגים בו, ואין דעתם לחזור.

אכן הני מילי ביחיד, אבל כשנמצא צבור שלם במקום החדש שמקילים בו, שהגיעו לשם

על שולחנו ברבים, ואמר שהתורה שלנו היא תפילה. — [וכמובן שלא באתי ח"ו לאפוקי ממנהגי אדמו"ר'ם בעלי רוח"ק אחרים, אם נהגו באור ל' בינואר, אלא ספרתי את הידוע לי מכ"ק גיסי עט"ר קוה"ק זי"ע].

(י) לסיומא דמילתא אחר שפירשתי הדברים כשמלה, המבין יבין מעצמו איך לנהוג, ולכל א' מנהג אבותיו ורבותיו בידו, וכבר כתב הרמב"ם (בהל' שמיטה ויובל י, ו) שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות עכ"ל. — ופשיטא דאפי' מי שאצלו לא נהגו גיטל, יכול להחמיר על עצמו בעניני פרישות מעונה הנ"ל, שהם דברים שבצנעה, ותבא עליו ברכה. — ומי שע"פ רבותיו נוהג גיטל, לענ"ד לית טב מינה לנהוג כהחת"ס, לקום בחצות לילה, שע"ז מרויח תרתי, מקיים מצות היום, ומרבה עוד בתורה, ומי שאינו יכול מטעם הנ"ל בתחילת דבריו, הייתי מיעצו ללמוד ספרי מוסר, שזה כעין דברי מהר"ש מבעלו ז"ל הנ"ל להשתדל להדבק בהשי"ת, ומוזה בן אדם אינו פטור אף רגע, מלקיים שוית' ה' לנגדי תמיד [וי"א שאפי' במרחץ ובהכ"ס מותר להרהר במציאותו ית', כמבואר בספרים, ראה אריכות בשו"ת להורות נתן ח"א סי' א']. ואינו לימוד הלכה ופוסקים שנהגו שלא ללמוד בגיטל, ובזה יר"ש יצא ידי כולם, שאינו בטל, אדרבא עושה חשבון הנפש ועי"ז מבטל כח הקל"י [ואפשר גם לקרוא תולדותיהן וסדר יומם של גאונים וצדיקים, שיעורו להדבק בדרכיהם וטוב לדעת אותם]. ורמז נאה לזה ממעשה יוסף הצדיק (פ' וישב לט, יא) ויהי היום פירש"י יום איד שלהם ויבא הביתה לעשות מלאכתו ובתרגום למבדק בכתבי חושבניה. ר"ל שבא לעשות חשבון נפשו, כדי להכניע עי"ז כח הקל"י שביום אידם. ובמד"ר (פז, ז) ואין איש שלא מצא עצמו איש, שכ"כ התעורר ע"י המוסר וחשבון הנפש עד שהתפשט מהגשמיות והיה כולו דבוק בהשי"ת.

תלוי מתי שכומרים הולכים לבתי תיפלתם, אבל בכל זאת ניטל תמיד הוא באור ל' בינואר. והוסיף לומר שגם אם הם הולכים בז' בינואר, טועים הם, והעיקר באור ל' בינואר עכ"ד. והיינו שיש זמן מיוחד שהוא הגורם, והוא מתי שהם צריכים ללכת, לא מתי שהולכים בפועל. ולפ"ז אינו תלוי בזמן הליכתם ממש, ולא בליל התקופה ממש. ויש להבין שיטתו. מ"מ מי יבא אחר המלך, ומסתמא הרה"ק מהר"א ז"ל הרגיש בהתגברות הקל"י שהיא בליל ו' בינואר.

ואספרה בזה על דקות הרגשתו הקדושה, ב' עובדות מעין זה בלבד [הגם שבספרי תולדותיו מסופרים הרבה עניני רוח"ק]: בברכה על מטבעות עסק בעתים נדירות בלבד ופעם בקשהו שיברך מטבעות וציוה להניחם על השלחן ולפרוס מטפחת עליהם, ושם ידו הק' על המטפחת ובירך, וז"ל ^{השולחן ערוך} יסתכל על המטבעות כלל (ואולי ה' באחרית ימיו כשכבר לא ראה). והיה שם אחד ממשפחת החסידים רובינפלד משיוצריה, וכששמע שהרבי מברך מטבעות, רץ והוציא מטבע שיוצריה מכיסו, והניחה על השולחן תחת המטפחת באותו רגע כמימריה נרתע מהר"א ז"ל, וצעק להוריד המטבעות מיד משולחנו, שיש עליהם (על שיוצריות) שתי וערב. ונטל ידיו במים והפסיק לברך. — פעם התאכסן באכסניא, ובלילה נדדה שנתו המועטת מעיניו. בבוקר ביקש לבדוק מה נמצא בחדרו, ומצאו כמה ספרים, ביניהם חומש עם ביאור מגדלון (שעליו כתב החתם סופר בצוואתו: בספרי רמ"ז אל תשלחו יד) אמר שעתה נודע הדבר למה לא יכל לישון, ואמר שמבקש מהשי"ת שהתורה והתפילה שלו בעת שהותו באכסניא לא יחשבו לו (כי אינו חפץ בכאלה). [ומקור לדבריו מס' דרך פקודיך (מל"ת י"א בהגה) דספרי מינות הם כצוה וע"ז ממש וכשהם בבית אסור לדבר בד"ת עיי"ש]. — וא"כ מי זה יכול להתוכח אתו, ואם קבלה היא נקבל. — ואגב, כשחל גיטל בליל ש"ק אמר תורה

המסופקים יתלה בשני. [ויש לחלק אולי, ולדמותו לב' קדירות של היתר, שנפל איסור לא' מהן, דהיינו שלתוך ימי ההיתר נפל הניטל שאז שניהן אסורין, ויל"ע ואכמ"ל].

ויותר מזה קיי"ל בשו"ע (או"ח סי' שד"מ ס"א) ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת וכו', וכתב הט"ז דלהלך מותר לו גם יותר מד' אמות, משום דתחומין דרבנן הוי ספיקא דרבנן לקולא בכל יום. — הרי דביום שהוא מסופק בו, אם זהו מותר באיסור דרבנן.

וראה בר"ן (ריש מגילה) שכ' ולענין עיירות המסופקות, הגם שהוא ספק דדבריהם, והו"ל למיזל לקולא ולפוטרו לגמרי ממגילה אם אתה עושה כן אתה מבטל ממנו בודאי מקרא מגילה עיי"ש. וזה שייך במגילה שע"י הספק יבא לבטל מצוה שחייב לקיימה בקום ועשה. אבל כאן ל"ש לומר אם אתה מיקל בספיקו אתה מבטל ממנו המנהג שלא ללמוד, ומנהג ישראל תורה. דהמנהג רק בשב ואל תעשה, שלא ללמוד בודאי יום אידם, ואם נפל ספק מתי הוא, יש סברא להקל בדרבנן, אפי' אם עי"ז מתבטל המנהג בשב ואל תעשה, וכדסלקיה דעתיה דהר"ן לומר במגילה, ודו"ק.

וכאמור מי שאפשר לו יחזיק במנהג אבותיו ורבותיו, ויכול להכין לעצמו רשימה מקודם, להניח חפציו השונים, מכתביו וחשבונותיו, ומעשי צדקה וחסד, ומצות כיבוד אב ואם, וכדומה, לאותו ערב ולמחרת ישכים לעבודת הבורא ית"ש.

וסמך לזה מהזוהר הק' (פ' קרח דף קע"ח.) בכל ליליא ויליא עד לא ישכב ועד לא נאים, בעי בר נש למיעבד חושבנא מעובדיו דעבד כל ההוא יומא, ויתוב מינייהו, ויבעי עלייהו רחמי. מ"ט בההיא שעתא [לפני השינה דוקא], בגין דההיא שעתא אילנא דמותא שארי בעלמא [בתחילת הלילה], וכל בני עלמא טעמין טעמא דמותא [בשינה שהיא א' מששים במיתה], ובעי בההיא שעתא למעבד חושבנא מעובדיו [כמו בעת המיתה שהאדם יתודה, שכל המומתין מתודין, לכן גם עתה יתודה, אור החמה מהרמ"ק], ויודי עלייהו בגין דאיהו שעתא דמותא, ואלין אקרון מארי דחושבנא עכלה"ק. — הרי שבזמן שליטת הדין שאילנא דמותא שורה בעולם, הזמן להתודות, ועי"ז ממשיך על עצמו רחמים וחיים, וכמו"כ בלילה שמפחדים משליטת חיצונים, הזמן להתודות ולהתעורר, ולחיות ממארי ^{אצרות הטהורות} הטהורות.

ואם לומד או מלמד תורה ברבים, ואי אפשר להקדים או לשנות זמן הלימוד, יש מקום להקל, שהרי כמה מנהגים יש, זה בכ"ה בדצמבר וזה בה' בינואר וזה ב' בינואר, ולא גרע מספיקא דרבנן לקולא, וזיל הכא קא מדחי ליה, וזיל הכא קא מדחי ליה (כמועד קטן ט"ו ע"ב) כדמצינו באו"ה בכמה דוכתי דתליגן שהאיסור כבר נאכל. — וכגון בשו"ע (י"ד קיא, א) ב' קדירות אחת של איסור ואחת של היתר, ולפניו חתיכת איסור דרבנן, ונפלה לאחת מהקדירות ואין ידוע לאיזה נפלה, תולין להקל. — וה"נ בכל א' מהימים

הערות ותגובות

הערה בענין ליל „ניטל“

בשולי בירורו המקיף של הרב הגאון ר' יוסף ליברמן שליט"א על ליל „ניטל“ (מוריה, גליון קסא—קסד, תשרי תשמ"ו, עמ' קלא—קמא) יורשה לי אולי להעיר הערות אחדות.

המקור הראשון שמביא מהר"י ליברמן הוא מהתרוה"ד. איברא שכבר נמצאת בספר נצחון ישן, שנתחבר ע"י קדמון אחד בזמנו של הרא"ש (פ' בראשית, עה"פ נעשה אדם), מלה זו: „ניתל“, במשמעות יום לידתו של אותו האיש.

כדאי גם להזכיר את המנהג הקדום בליל ניטל, שנמצא בהגהות מנהגים של ר"א טירנא, אות י"ד: „נהגו בליל ניטל לומר עלינו בקול רם, אף שאין נוהגין כן כל השנה מפני הסכנה“.

מה שאמרו עלינו בלחש כל השנה, הוא מחמת המילים „שהם משתחרים להבל וריק וכו“ שהיה סכנה לאומרם בקול מפני השומע עים מן האומות, אבל לאומרם פעם בשנה בקול רם יכולים ליהרר טפי שלא ישמע גוי.

רוב ההסברים למניעת הלימוד בלילה זה הביא מהר"י ליברמן מספרי גדולי החסידות, על כן אין תימה שנוצר אצלו הרושם שזהו מנהג חסידי בעיקרו, ובהביאו את דבריו של רבו של מרן החת"ס זי"ע בענין זה הוא כותב: „ושמעתי השערה שהכונה להפלאה" ז"ל שהיה מתלמידי המגיד ממזריטש ז"ל, ומתלמידי הבעש"ט ז"ל גובע מנהג זה של מניעת הלימוד“.

השערה זו אינה אמיתית, מכמה סיבות. (א) החת"ס כותב שם ששמע זאת „מאמ"ו נ"י“. סתם רבו, הוא רבינו נתן אדלר, שהיה רבו המובהק. ראה למשל שו"ת חת"ס או"ח סי' ג"ב שמוכר את „מורי וצ"ל“ סתם, והוא

ר"נ אדלר (ע"י ליקוטי הערות, שם), וכן שם סי' ס"ח, קפ"ח, יו"ד סו"ס נ', ועוד כהנה וכהנה. וע"י דרשות חת"ס דף שעא, ב) החת"ס כותב שם שאיסור ת"ת וסגירת בתי הטבילה הוא „ממנהג העולם“. דברים אלו כתב החת"ס בעת שישב בקהילת דרעזניץ (ע"י איגרות סופרים, סי' ג'), אשר בימי שבתו של החת"ס בה (תקנ"ד—תקנ"ח) לא היה לה כל מגע עם תלמידי הבעש"ט, והחת"ס הצעיר, שהיה בראשית שנות השלושים של חייו, ודאי לא הנהיג דבר זה שם, ועוד באופן כ"כ נפלא שכבר אז התקבל אצל הכל והיה ל„מנהג העולם“. (ג) החת"ס כנראה לא ידע כלל מיהו המגיד ממזריטש, ע"י שו"ת חת"ס או"ח סי' ט"ז, וברבו ההפלאה ראה בעצם דוגמא של גאון וצדיק שלא קיבל את שיטת החסידות, ע"י שם סי' קצ"ז. (ד) ביטול הלימוד בלילה זה היה נהוג בישיבות אשכנז בהן למד החת"ס בצעירותו. על רבו של החת"ס במגנצא, מספר רבי מאיר להמאן (מובא בספר „משפחת בונדי“ [אנגלית], עמ' 11): „מאן דהו הלשין את ר' טבלי שיאר בעון משחק קלפים עם תלמידיו בליל ניטל. באותו לילה פרצו אנשי המסדר הנוצרי אל בית מדרשו. בנס היו אז כולם עסוקים בשאלה הלכתית שהופנתה זה עתה אל הרב, וכל אחד השתתף בויכוח בענין. משחק הקלפים נעלם מן השולחן, ורק ספרי גמרא, רי"ף, רמב"ם, טור ושו"ע היו מונחים עליו כשהם פתוחים“. (ה) מנהג זה היה פשוט באשכנז עוד לפני שנולד הבעש"ט. בספרו של רבינו החות יאיר על שו"ע או"ח, מקור חיים, שזכינו לאחרונה לאורו בהוצאת מכון ירושלים, נזכר בקיצור הלכות סי' קנ"ה סעי' א', „מנהג ביטול הלימוד בליל חוגה פלוגי“. (ועי"ש סי' צ"ז סעי' ב').

בנימין ש. המבורגר

„ניטל“ וזמן לידת הנוצרי

בע"ה ח' כסלו תשמ"ו לפ"ק.

לכבוד ידידי הדגול הרב יוסף בוקסבוים שליט"א, שלום וברכה.

קראתי את מאמרו של הרב ליברמן שליט"א ב„מוריה“ החדש על „ניטל“, ונא להעביר אליו את דברי הבאים:

(א) בשם „ניטל“, עיין „אגודה“ ריש עבודה זרה במהדורת הגר"א בריוול שליט"א, ומה שכתב שם בהערה ד.

(ב) בקשר ליש"ו של דורו של ר' יהושע בן פרחיהו, עיין תוספות הרא"ש סוטה מז ע"א (מהדורות עמ' צ והערה 161 שם) והשמטות ותיקונים שנדפס בסוף המבוא לתוספות איורא עמ' 101, בהשמטה השייכת לתוספות הרא"ש עמ' צ ה"ל. ואני מוסיף עוד כאן עיין קבוצת השמטות — חסרונות הש"ס סנהדרין שם (עז, א) ושם ב, „אגדות התלמוד“, תוספות חכמי אנגליה שם ותוספות הרא"ש השלם שבת קד ע"ב, וכן „בחין הערך“ לערוך השלם עמ' 45 וערוך השלם ערך בן סטדא.

(ג) הגירסא בכת"י המבורג של המיפור על ישו שבסנהדרין מג, היא שתלוהו בערב שבת בערב פסח, ולפי"ז אפשר לשחזר מתי חל ערב פסח בערב שבת באותם זמנים, ואף שאז קדשו את החדש על פי הראייה, בכל זאת שמרו על כללי העיבור, והדבר ידוע ל„יודעי עתים“.

(ד) ב„זכר יהוסף“ לגרי"ו שטרן בסוף „תהלוכות האגדות“ כותב: „בענין זמן לידת הנוצרי שהקדימו חז"ל — וע' במאורי אור חלק בן גון לסוטה דמ"ז תהא שמאל כו' והיוחסין טעה, ולא ידע דשנים הוי והראשון תלמיד רבי יהושע בן פרחיה קרוב למאתים שנה קודם השני שהיה בסוף זמן הבית, ודבריו שלא נזכר בתלמוד אישתמטתיה גמ' דשבת דק"ד וכו' וע' יוחסין בסדר הקבלה ובשלשלת הקבלה וצמח דוד ושו"ת חוט השני סי' יט וסדר הדורות ואוצר נחמד על הכוזרי מאמר

ג' סי' סה ופתיחת המאירי לאבות וספר הנצחון בדניאל סי' שלב ומרפא לשון משנת שע"ה בפרק ד', ובזרע קודש דף מג ע"א נעלם ממנו על הג"ל, והארכתי במאמר שמות השוים מתנאים ואמוראים אות מח וטורח עלי להעתיקו בשלימות, ובפרט במה שדשו רבים בספריהם“.

כבוד, יעקב הלוי ליפשיין

„ניטל“ במשנת חב"ד

ב"ה. י"א כסלו תשמ"ו

נחלת הר חב"ד — קרית מלאכי

לכבוד הרה"ג וכו' מר"ה יוסף שליט"א בוקסבוים, שלום רב וברכה!

זה עתה הגיעני „מורי“ (גליון קסא—קסד), וברצוני להוסיף ולהעיר במאמרו הארוך של הרב הגאון ר' יוסף ליברמן שליט"א (בעל „משנת יוסף“) בענין „ליל חגם הנקרא ניטל“ (עמ' קלא—קמא), ממה שכ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש דן בזה בכמה מקומות:

(א) בלקוטי שיחות חלק טו (ע' 554) איתא (ממכתב ט' טבת תשל"ה): „במענה לשאלתו ע"ד זמן „ניטל“ (רמז) — להעדר. וי"א „ניתל“ — מלשון נתלה).

— שנוהגים שלא ללמוד עד חצות לילה, והטעם „כדי שלא להסיף חיות“, „הים יום“ יז טבת *.

* לוח „היום יום“ נערך ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א בשנת תש"ג, והוא „קובץ פתגמים ומנהגים מסודרים לימות השנה מלוקט משיחות ומכתבי כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ צוקללה"ה בגב"מ זי"ע שניאורסאהן מליובאוויטש“ — ובי"ז טבת שם נאמר: „מה שנוהגים שלא ללמוד בנیتל, שמעתי מאדמו"ר [=כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב גי"ע] הטעם, שהוא כדי שלא להוסיף חיות. פעם אמר אדמו"ר: די מתמידים וואס די אכט שעה איז זיי נוגע כנפש, האב איך ניט האלט [=אלו המתמידים ששמונה השעות הללו נוגע להם כנפש אינני אוהבם]. והוא רק עד חצות לילה עכ"ל (מלבד מ"ש בחצ"ר).

(ב) לקוטי שיחות חלק יא (ע' 292) — (ממכתב ח"י ניסן תשט"ז): „ובמ"ש אודות ליל ניטל — אם לקיים אז מצות עונה כשמוחר קודם חצות לילה. — וזאת למודעי, אשר, א) בליל טבילה הנה, כלשון המשנה חסידים (מסכת סדר ליל פסח בסופה), אין אסור בה אלא בליל ת"ב ויוהכ"פ. (ב) מ"ש קודם חצות לילה, הנה מובא בכ"מ שקיום מצות עונה, כדאי תמיד שתהי' אחר חצות לילה. וראה שו"ע או"ח סי' ר"מ סעיף ז', ובנ"כ שם. ג) בהנוגע לליל ניטל, אף שהעיר ע"ז לחומרא בס' דרכי חיים ושלום סימן תתכ"ה שהביא מס' זכר צדיק לברכה בשם הרה"צ כו' ממנוקאטש, אבל לא שמעתי בזה הוראה. וצ"ע יסוד הדברים להחמיר אחר חצות. אבל אין הספר זכר צדיק לברכה תח"י, לראות בו הטעמים. אבל דא עקא, כיון שבקיום מצות עונה נוגע קידוש המחשבה, ומחשבה פועלת ביותר, יש מקום לחשוש שיעלה במחשבתו ענין הניטל וזהו גריעותא כמוכח, אפילו כשחושב בשלילת הדבר. ואולי זהו ג"כ טעם הנ"ל. עכ"ל — ועי' לקו"ש חלק כא ע' 455.

(ג) לקוטי שיחות חלק י' (עמ' 319) — (ממכתב י"ג שבט תשי"ז): „במענה על מכתבו מה' שבט, בו שואל דעתי בהנוגע לענין ניטל, ומנהג ישראל שלא ללמוד בליל זה עד חצות, ואשר כן הוא גם מנהגנו, וכמובא בלוח היום יום י"ז טבת ה'תש"ג.

וכיון שלענין ביטול תורה חידוש גדול הוא, ולכן אין לך בו אלא חידוש, ולכן אין לבטל אלא לילה אחד.

וע"פ מה שכתבתי ל... נראה לי, שבכל מדינה יש לנהוג בהנ"ל ע"פ מנהג האינם יהודים שבמדינתם. ואם יש ביניהם מנהגים שונים בזה, לנהוג כהנ"ל בלילה שאז חוגגים רוב האינם יהודים ז.א. באותו הלילה שנת-קבלה על רוב האינם יהודים, כי הרי ענין דאוליגן בחר רובא שייך באינם יהודים

ומן לידת (פי' ניטל, נאטאל — ברומית. משא"כ א' דיאגואר שמוזכר — שהוא יום הנרית ד) אותו איש.

ובהקדם שלכאורה חידוש בזה — שנבקע הלילה ע"פ הלוח של הנוצרים! ובפרט — שיינו דין ישראל מסית (סנהדרין מג, סע"א). וי"ל שהכוונה ב„לא להוסיף חיות“ — הוא בו ובהולכים בשיטתו עתה. [ועפ"ז מובן הא דאצל בני' הדריים במדינות דת ישמעאל אין מנהג זה, וראה לקמן מלקוטי הפרדס]. וכיון ששיטתו ויום אידם זה הוא ע"פ לוח שלהם ואז חוגגים כו', לכן גם ביטול ^{אשר צריך ביטול} תורה הוא בלילה ההוא [להעיר מע"ז בתחלתה — דא"ל שגם שם כמו בכל עבירה יש הענין דהוספת חיות (ראה סהמ"צ להצ"צ מצות תשובה. ובכ"מ) ה"ז גם מעין דוגמא לנדוד"ד]. ויש להוסיף בזה שכיון שבימי הבינים הי' (עוד) טעם מפני הסכנה שבלייל אידם זה היו אורבים לבנ"י ברחובות ומכים אותם ולכן גזרו שלא ילכו להישיבות וכו' (מובא מליקוטי הפרדס) — דיו לביטול תורה לילה א' בלבד (ועד חצות בלבד).

— ע"פ הנ"ל נ"ל לומר שבכל מדינה צ"ל בליל אידם דמדינה זו בזמנ"ה (כ"ה דעצמ" בער דספירת רוסיא מלפנים [במדינות שווהי ספירתם] — שהיא ע"פ תקופת שמואל — או דספירת רומי — שהיא ע"פ תקופת ר"א — שהיא גם דארצה"ב וכו') — ודלא כמשמע בס' דרכי חיים ושלום סתתכ"ה.

ניטל ויום הח' שלאחריו שהוא ר"ה שלהם — נזכר בד"מ ובברמ"א יו"ד סו"ס קמ"ח (בדפוסים שלא שלטה יד הצענזור).

ולהעיר די"א דתענית ט' טבת (מג' תענית בסופה) הוא דאז נולד הנ"ל (ראה מפרשים שם) — וא"כ ישנו להנ"ל גם ע"פ הלוח דבנ"י.

וי"ל לדיעה זו — דתרי ענינים ישנם בהנ"ל: צרה לבנ"י, תוס' חיות — ותיקונים כל אחד בזמן המתאים לו. עכ"ל.

